

Ecology of geese wintering at the Lower Rhine area (Germany)

Ter verkrijging van de graad van doctor op 18 oktober 1996 schreef Johan Mooij een proefschrift over de problemen tussen ganzen en landbouw in de laatste jaren in het traditionele ganzenwinterareaal in het Duitse Nederrijngedebied in Noordrijn-Westfalen.

Om gegevens over een toekomstig ganzenbeleid in Noordrijn-Westfalen te kunnen verzamelen begon de auteur in 1976 met zijn ganzenonderzoek, dat zich in de loop van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig tot de Siberiesche broedgebieden uitbreidde. Deze dissertatie is in zekere zin een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek zoals die eind 1994 beschikbaar waren.

Op grond van de uitgevoerde tellingen in de Westeuropese wintergebieden was men sinds de jaren zestig in de veronderstelling dat de bestanden van Rietgans en Kolgans in de westelijke Palaearctic sterk toenamen. In deze broedgebieden werd vóór de jaren tachtig echter een constant populatieniveau voor de Kolgans en een sterke achteruitgang van de Rietgans vastgesteld. Het is waarschijnlijk dat de toename in West-Europa meer met verschuivingen van overwinteringszwaartepunten binnen de westpalaearctic, dan met een reële toename van de bestanden van beide soorten heeft te maken. Er is verder onderzoek nodig om dit probleem definitief op te lossen. De tot nu toe gangbare mening over de migratie van beide soorten lijkt niet houdbaar te zijn.

Ondanks tientallen jaren van onderzoek en discussie is het nog steeds onduidelijk hoeveel ondersoorten de Rietgans heeft, waar deze broeden en waar de grenzen tussen de verscheidene ondersoorten liggen. Hierdoor is het trekverloop van de Rietgans uiterst moeilijk te reconstrueren.

Tijdens hun vluchten over het wintergebied aan de Duitse Nederrijn volgen de ganzen bepaalde vliegroues. De belangrijkste loopt langs de Rijn en vormt de verbinding tussen de zes belangrijkste slaappleaen. In het gebied van de Duitse Nederrijn overwinteren de ganzen voornamelijk op grasland. Hun relatief hoge voedselbehoefte dekken de ganzen daar bijna uitsluitend op landbouwgronden. De auteur vindt dat het weinig zinvol is een algemene reductie van het aantal ganzen door middel van de jacht door te voeren om de ganzen schade te verminderen omdat er geen directe relatie bestaat tussen het optreden en de hoogte van de ganzen schade enerzijds en het aantal ganzen anderzijds. Het gevaar van overbejaging bij Kolgans en Rietgans is in de laatste jaren sterk gestegen, omdat door de veranderingen in Oost-Europa in verscheidene staen een controle van de jachtwetten niet meer mogelijk is en ganzenjacht voor de bevolking een welkome bron van voedsel en deviezen is

geworden. Totdat een controleerbaar jachtsysteem voor de gehele trekroue mogelijk is, moet de (voornamelijke recreatieve) ganzenjacht in West-Europa sterk worden beperkt, zo meent de auteur.

Ook een doelgerichte jacht op ganzen op terreinen waar regelmatig ganzen schade optreedt, is niet aanvaardbaar vanwege de oncontroleerbare negatieve uitwerkingen die deze heeft op zowel de ganzenpopulaties als op het milieu. De beste manier om ganzen schade te voorkomen en/of te verminderen, is het inrichten van ganzenreservaten, die groot genoeg zijn om alle daar overwinterende ganzen te voeden zonder dat het tot een overbegrazing van delen van het gebied behoeft te komen. Buiten deze reservaten kunnen de ganzen dan van voor schade gevoelige gewassen worden verjaagd, echter zonder jacht.

Johan H. Mooij: Ecology of geese wintering at the Lower Rhine area (Germany). 192 bladzijden, vele figuren en tabellen, Nederlandstalige samenvatting, Engelstalige inleiding en overzicht (1996). Adres auteur: dr. Johan H. Mooij, Piestweg 4, D-46509 Xanten-Wardt, Duitsland, telefoon (+49) 0281 66571.

Vogels in Tuinen en Parken

De huidige, meest gangbare, vogelgidsen zijn voor de beginnelingen in het vogels kijken veelal te gecompliceerd en vaak wordt teruggegrepen naar onze eerste Nederlandse vogelgids, het boekje met de knoopsluiting 'Zien is kennen!'. De tegenwoordige vogelgidsen zijn voor de huis-, tuin- en keukenvogelaar vaak voor een groot deel ballast en veroorzaken vaak determinatieproblemen.

De aspirant vogelliefhebber begint meestal allereerst geboeid te raken door de vogels die hij in zijn directe omgeving kan zien. Het boek 'Vogels in Tuinen en Parken' is voor zulke mensen een goede steun en toeverlaat. Deel 1 behandelt eerst in het kort inleidende hoofdstukjes die bij het kijken naar vogels in de tuin van pas kunnen komen. In totaal worden in deel twee van dit boek zeventig vogelsoorten behandeld. Voor elke soort zijn twee tegenover elkaar liggende bladzijden gereserveerd met tekst waarin iets over gedrag en voorkomen wordt verteld en uitgebreid wordt ingegaan op het uiterlijk. Daarbij worden de verscheidene verenkleeden beschreven en deze worden door zo'n zeven tot acht of meer prachtige kleurenplaatjes ondersteund. Zomer- en winterkleed, mannetjes-, wijfjes- en jeugdkleed. De kleurenplaatjes zijn een sterk punt van het boek ofschoon de Grauwe Vliegenvanger (op bladzijde 13), Hop (bladzijde 20) en Tjiftjaf (bladzijde 113) wat al te artistiek overkomen. Op bladzijde 77 had best mogen worden geattendeerd op de kleine verschillen tussen het jeugdkleed van de Grote Bonte Specht en de volwassen Middelste Bonte Specht.

Omdat het boek, zoals zo vele vogelboeken, van een co-productie uit Groot-Brittannië afkomstig is, worden enkele bij ons weinig voorkomende

soorten zoals Rode Patrijs, Rouwkwikstaart en Taigaboombkruiper behandeld, terwijl wij daar liever bijvoorbeeld de Gekraagde Roodstaart, Spotvogel en Bonte Vliegenvanger voor hadden willen hebben.

De gedragingen van de verscheidene soorten die vanuit de huiskamer sterk opvallen en vaak sterk verschillen, zouden in de tekst misschien wat uitgebreider behandeld moeten zijn.

Mark Golley & Stephen Moss: Vogels in Tuinen en Parken. Waarnemen en herkennen. Ruim 500 kleurenillustraties van David Daly, 176 bladzijden (1997). Vertaling Ger Meesters. Oorspronkelijke titel 'The Complete Garden Bird Book'. Uitg. B.V. Uitgeversmaatschappij Tiron, postbus 309, 3740 AH Baarn, (035) 541 20 50. Prijs f 49,50.

Tuin in Tuin uit

Op eenvoudige maar boeiende wijze heeft de auteur van dit boek belevenissen met vogels in de tuin beschreven die de lezer ook kan meemaken.

Met de nieuwe spelling kunnen wij nog niet goed overweg. Sinds jaar en dag is het Heggemus geweest, maar nu lezen wij plotseling Heggenmus. De verwarring is er niet kleiner om geworden. Het boek volgt de vogels van het vroege voorjaar tot diep in de winter. Na elk jaargetijde met een kort hoofdstuk te hebben ingeleid, schrijft de auteur enkele hoofdstukjes over een bepaalde vogelsoort, die wij in kleine en grotere tuinen kunnen tegenkomen. Frisse stukjes, vol wetenswaardigheden die sterk aan waarde winnen door de pittige kleurenillustraties van Jan Weenink. De vogels in de tuin worden realistisch bekeken als de zogenaamde vogellast ter sprake komt. *'Ik heb de vogellast en voor de dieren en voor mezelf opgelost door te besluiten me er maar niet meer druk om te maken. De vogels hebben nu vrij toegang tot mijn kersen, bessen, bramen, druiven en appels. M'n tuin hoeft geen fruitproductiebedrijf te zijn, een pondje kersen van de groenteman kan ik me ook wel veroorloven'*, schrijft de auteur. En zo is het ook het beste, want als de vruchten in uw tuin rijp zijn dan zijn ze in de winkel het goedkoopst!

Jos Kluiters & Jan Weenink: Tuin in Tuin uit. Een jaar vol vogels. 142 bladzijden, 30 kleurentekeningen. Uitg. Scheffers, postbus 15194, 3501 BD Utrecht, (030) 273 64 75. Prijs f 39,90, Bfr. 798.

In het kielzog van Willem Barentsz

Er zijn vele honderden vogelliefhebbers met het expeditie-schip ms 'Plancius' (een voormalige Nederlandse loodsboot) in de loop der tijd mee geweest naar het hoge noorden en velen van hen voelen zich nog na alle belevenissen op een of andere wijze met elkaar verbonden. Dat het dus een bijzondere belevenis was om met de 'Plancius' op reis te gaan, daar behoeft niemand aan te twijfelen. Begin jaren tachtig was Albert Veldkamp kapitein op de 'Plancius' en hij voer een aantal malen naar en rond Spitsbergen. Geheel naar maritieme traditie heeft Veldkamp, behalve het officiële journaal, zijn reisindrukken ook in een dagboek vastgelegd. Door de publicatie van dit dagboek, zo schrijft Louwrens Hacquebord in het voorwoord, stelt hij nu de lezers

in staat deze indrukken mee te beleven.

Toch blijft er in zijn dagelijkse notities veel waarop Veldkamp in zijn soms korte dagverslagen niet dieper kan ingaan en waarvan ik mij kan voorstellen dat de lezer er toch wel, over bepaalde vondsten, belevenissen en dergelijke, best iets meer had willen weten. Daarom hangt er hier en daar in zijn dagboek een soort mystiek die het lezen eigenlijk nog spannender maakt. Romantiek en avontuur wisselen elkaar af en maken het gedetailleerde dagboek een spannend relaas dat bovendien voor geïnteresseerden in de Arctic een rijke bron van informatie is en voor opvarenden van de ms 'Plancius' is het een onvergetelijke herinnering.

Albert J. Veldkamp: In het kielzog van Willem Barentsz. Met het expeditie-schip 'Plancius' naar het hoge Noorden. 215 bladzijden, 145 zwartwitfoto's, 34 schetskaarten, 12 tekeningen (1996). Uitg. ADZ, postbus 140, 4380 AC Vlissingen, (0118) 41 79 10. Prijs f 39,95.

Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland

In een rapport wordt de door de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij vastgestelde rode lijst paddestoelen gepresenteerd. De Rode Lijst Paddestoelen is de vijfde van de in 1994 gestarte reeks officiële rode lijsten. Het rapport is een samenvatting en bewerking van het basisdocument 'Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst', opgesteld door de Nederlandse Mycologische Vereniging. De Rode Lijst Paddestoelen verschaft een overzicht van soorten die zijn verdwenen, en soorten die sterk zijn achteruitgegaan of zeldzaam zijn en die daardoor worden bedreigd. De rode lijst is bedoeld om overheden, beheerders en het publiek te informeren over soorten paddestoelen die extra aandacht nodig hebben in het beleid.

Van de 3502 soorten paddestoelen die in Nederland zijn aangetroffen, werden er 2475 soorten in beschouwing genomen voor de rode lijst. De overige 820 soorten (33%) worden thans beschouwd als niet-bedreigd. Van de 1655 soorten van de rode lijst zijn er 202 soorten in deze eeuw verdwenen.

Voorts zijn 253 soorten ernstig bedreigd en 283 soorten zijn kwetsbaar. Daarnaast worden 628 soorten als gevoelig beschouwd. Voor 294 soorten paddestoelen is Nederland op een of andere wijze van internationaal belang. Belangrijke knelpunten voor paddestoelen in Nederland zijn veresting, verzuring, verdroging, biotoopverlies en een niet op paddestoelen gericht beheer. Maatregelen zullen moeten worden genomen op het gebied van het milieubeleid en via het gebiedsbeleid, vooral via realisering van de Ecologische Hoofdstructuur. Bovendien zijn er specifieke maatregelen nodig voor bepaalde groepen paddestoelen, zoals het lokaal verwijderen van strooisel in bossen, verschrallend beheer in wegbermen met bomen en het creëren van nieuwe leefgebieden door natuurontwikkeling.

E.J.M. Arnolds & G. van Ommering: Bedreigde en kwetsbare paddestoelen van Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. 119 bladzijden, 2 bijlagen, 10 tabellen, 28

kleurenfoto's (1996). Rapport IKC Natuurbeheer nummer 24. Uitg. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, postbus 30, 6700 AA Wageningen, (0317) 47 48 01. ISSN 0929-7014. Prijs f 17,50. Kan schriftelijk of telefonisch worden besteld bij het IKC te Wageningen, onder vermelding van code R-24.

Bedreigde en kwetsbare reptielen en amfibieën

In een rapport wordt de door de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij vastgestelde Rode Lijst Reptielen en Amfibieën gepresenteerd. Het rapport is een samenvatting en bewerking van het basisdokument 'Bedreigde en kwetsbare reptielen en amfibieën in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst', opgesteld door de Stichting Reptielen, Amfibieën, Vissen Onderzoek Nederland.

Het is de vierde van de in 1994 gestarte reeks officiële rode lijsten. Daarvoor verschenen rode lijsten voor vogels, zoogdieren en dagvlinders. Van de in totaal 23 soorten inheemse reptielen en amfibieën die zijn bekeken, staan er 15 soorten (65%) op de rode lijst. De overige soorten worden thans als niet-bedreigd beschouwd. Van de vijftien soorten van de rode lijst zijn twee soorten ernstig bedreigd (Muurhagedis en Geelbuikvuurpad), zijn vier soorten bedreigd (Gladde Slang, Vuursalamander, Knoflookpad, Boomkikker) en negen soorten kwetsbaar (onder andere Adder en Zandhagedis). Vooralsnog zijn er geen soorten in Nederland verdwenen. Van de thans niet-bedreigde soorten zullen de Levendbarende Hagedis en de Rugstreepad bij onveranderd beheer en beleid waarschijnlijk binnen enkele jaren op de rode lijst voorkomen.

De situatie onder de reptielen is nijpender dan bij de amfibieën. Van de zeven voorkomende reptielensoorten staan er zes op de rode lijst; onder de amfibieën zijn negen van de zestien soorten in één van de rode-lijstcategorieën ingedeeld. Voor tien reptielen- en amfibieënsoorten is Nederland op een of andere wijze van internationaal belang.

Belangrijke knelpunten voor reptielen en amfibieën in Nederland zijn habitatafname, verzuuring, vermesting, versnippering, vergrassing en verdroging. Maatregelen zullen deels via het gebiedsbeleid worden genomen, vooral via realisering van de Ecologische Hoofdstructuur. Daarnaast zijn er soortgerichte maatregelen nodig, zoals het opheffen van isolatie tussen leefgebieden, uitbreiding van natuurgebieden, gerichte beheersactiviteiten als aanleg van poelen en verdrogingsbestrijding, het opstellen van soortbeschermingsplannen en het geven van voorlichting.

C.C. Hom, P.H.C. Lina, G. van Ommering, R.C.M. Creemers & H.J.R. Lenders: Bedreigde en kwetsbare reptielen en amfibieën in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. 43 bladzijden, 3 bijlagen, 10 tabellen, 15 kleurenfoto's (1996). Rapport IKC Natuurbeheer nummer 25. Uitg. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, postbus 30, 6700 AA Wageningen, (0317) 47 48 01. ISSN 0929-7014. Prijs f 10,-. Verkrijgbaar door schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het IKC te Wageningen, onder vermelding van code R-25.

Wilde bloemen van Noordwest-Europa

Met uitzondering van de 'onduidelijkbloemigen', zoals de grassen, de zeggens en de russen, zijn in de 'Nieuwe bloemengids' van Tirion alle inheemse bloemplanten van Noordwest-Europa opgenomen. Het gebied dat de gids bestrijkt, ligt ruwweg tussen arctisch Noorwegen in het noorden en de Loire in West- en Centraal-Frankrijk en de Donau en de voet van de Alpen tot München. De grens loopt langs de Loire van de Franse Atlantische kust oostwaarts tot Dijon en Bazel. Van München gaat de grens noordwaarts naar Lübeck aan de Oostzee en via de Finse Golf en de oostgrens van Finland naar de Noordelijke IJzee. Ook IJsland is in de gids opgenomen. Noordwest-Europa is in vier secties verdeeld: Groot-Brittannië en Ierland; België, Luxemburg en Noord-Frankrijk; Nederland, Denemarken en West-Duitsland; Noorwegen, Zweden en Finland.

Er is nauwelijks een vogelliefhebber die voorbij kan gaan aan de prachtige bloemen die hij/zij op zijn tochten tegenkomt. Deze gids is bijzonder goed bruikbaar door zijn eenvoudigheid. De negende druk (bewerkt door dr. Jaap Mennema) heeft een aantal nieuwe kleurenplaten en de namen zijn aangepast aan de 23ste geheel herziene druk van 'Heimans, Heinsius en Thijsses Geïllustreerde Flora van Nederland'. Verscheidene voor het Nederlandse en Belgische gebied nieuwe soorten zijn in de tekst opgenomen. De gids is al vele jaren veelvuldig in gebruik door talloze vogelaars en staat bekend om zijn handige en eenvoudige bruikbaarheid. Een gids die u niet teleur zal stellen.

Richard Fitter, Alastair Fitter & Majorie Blamey: Nieuwe bloemengids. 350 bladzijden, meer dan 1200 kleurenafbeeldingen. Bewerking negende herziene druk door dr. J. Mennema (1997). Oorspronkelijke titel: The Wild Flowers of Britain and Northern Europe. Uitg. B.V. Uitgeversmaatschappij Tirion, postbus 309, 3740 AH Baarn, (035) 541 20 50. Prijs f 45,-.

Bedreigde en kwetsbare vogels in Nederland

Op begrijpelijke wijze worden de vogelsoorten die op de Nederlandse Rode Lijst van vogelsoorten voorkomen behandeld in één boek. Bij kleurige, royale (niet allemaal even mooie) illustraties wordt in het kort een beschrijving van de afgebeelde vogelsoort gegeven, voorts de levenswijze (biotoop) en wat indicaties (niet altijd de meest belangrijke) en de oorzaken van de achteruitgang. Dit boek is nu juist zo geschikt om dieper in te gaan op bovengenoemde oorzaken. Andere informatie over de bedreigde vogelsoorten kunnen wij best in vele andere vogelboeken en -gidsen vinden. De actualiteit heeft de tekst in dit boek voor wat betreft de wet al weer achterhaald en in dit verband is het hoofdstuk over de Vogelwet 1936 zelfs wat oppervlakkig gehouden als het gaat over de al dan niet beschermde vogelsoorten.

Momenteel is de jacht alleen nog geopend op de Wilde Eend en de Fazant. Gezien de importantie van de recente wijzigingen zou in de nu te verkopen boeken ter aanvulling eigenlijk op z'n minst

een inlegvel moeten worden bijgeleverd. Ook in het hoofdstuk over wat er moet worden gedaan om bepaalde soorten te beschermen en te behouden, mis ik enkele essentiële punten. Het was een goede gelegenheid geweest om juist wat dieper in te gaan op de oorzaken van de achteruitgang waarbij de oorzaken uiteindelijk meestal bij de mens zijn te zoeken.

Helemaal te gek is het als bij de Groene Specht wordt vermeld dat de Rode Bosmier onder het hoofdvoedsel van deze soort valt. Een 'spreekje' dat nog steeds van boek tot boek en van artikel tot artikel zwerft.

Toch is het een aantrekkelijk boek voor de leek waarbij de kleurenplaatjes (waarschijnlijk niet altijd goed in kleur afgedrukt) het tot een fleurig geheel hebben gemaakt. De keuze van de vermelding van natuurbeschermingsorganisaties aan het slot van het boek is duidelijk een uitgesproken keuze van de schrijver.

Tom van Ewijk: *Bedreigde en kwetsbare vogels in Nederland. De Rode Lijst. 128 bladzijden, 77 kleurentekeningen van Ulco Glimmerveen, 5 landschapfoto's (1996). Voorwoord Boudewijn Overduin. Uitg. Schuyt & Co., Postbus 563, 2003 RN Haarlem, (023) 532 54 40. Prijs f 39,50, Bfr 790, ISBN 90 6097 425 5.*

Globally threatened birds in Europe

Van de ongeveer 10.000 vogelsoorten in de hele wereld, komen er zo'n 514 soorten voor in Europa. Van de Europese soorten zijn er een aantal die een bijzonder groot gevaar lopen voor uitsterven. In totaal zijn er 24 vogelsoorten waarvoor BirdLife International, de Royal Society for the Protection of Birds in het bijzonder en LIFE-programma van de Europese Commissie met medewerking van meer dan 370 experts uit vrijwel elk Europees land, waaronder Nederland (V. van den Berk, B. Ebbinge, P. Lina, P.L. Meininger, E. Osieck, J. van Vessem, J. Winkelman) en België (J. Dewyspelaere, J. Huysecom, P. Rye-landt, E. Sérusiaux, F. Vassen, D. Vangeluwe) zogenaamde 'Action Plans' gestart met de bedoeling beschermingsmaatregelen te ontplooiën op internationaal niveau en meer gedetailleerde plannen op nationaal terrein te organiseren.

Het betreft hier de volgende 24 vogelsoorten in de eerste categorieën: de Gon-gon, Freira, Kroeskoppelikaan, Dwerggans, Roodhalsgans, Marmereend, Witoogend, Stellers Eider, Witkopenend, Keizerarend, *Spaanse Keizerarend*, Bastaardarend, Kleine Torenvalk, Kwartelkoning, Grote Trap, Steppenkievit, Dunbekwulp, Audouins Meeuw, *Trocazuif*, *Laurierduif*, *Bolles Laurierduif*, *Waterrietzanger*, *Blauwe Vink* en *Schotse Kruisbek*. In categorie 2 worden bovendien genoemd de Dwergaalscholver, *Kraagtrap* (ondersoort die op Canarische Eilanden voorkomt), Monniksgier en de *Azorengoudvink*. Van de hierboven vermelde endemische vogels zijn de namen cursief gedrukt.

Aan alle bovengenoemde vogelsoorten worden per soort vele bladzijden gewijd en bovendien wordt er per land (waar ze voorkomen) uitgebreide informatie verschaft. Helaas is aangehaalde literatuur niet altijd terug te vinden in de literatuurlijst.

Het boek biedt een schat aan informatie voor allen die zich met de vogelbescherming in Europa zowel op nationaal als internationaal niveau bezighouden.

Borja Heredia, Laurence Rose & Mary Painter: *Globally threatened birds in Europe. Action plans. 408 bladzijden, tabellen en figuren (1996). Formaat 16 x 24 cm. ISBN 92-871-3066-3. Prijs FF 150 (exclusief FF 15 verzendkosten) of US \$ 30 (exclusief US \$ 5 verzendkosten) verkrijgbaar bij de Council of Europe Press, Sales Unit, F-67075 Strasbourg Cédex, Frankrijk, telefoon (33) 88 41 22 63, fax (33) 88 41 27 80.*

Vogeltrek in het binnenland

Onder de hoofdtitel '33 Koperwieken ZW 4' verscheen een interessant boek over het verloop van de vogeltrek over het binnenland van Nederland. De gegevens in dit boek zijn gebaseerd op jarenlange tellingen van vogeltrek door leden van de Vogelwerkgroep Arnhem en Omstreken op telposten bij Arnhem op de beboste Zuidoost-Veluwe en Dieren in het waterrijke open agrarische IJsseldal. Het gaat hier om min of meer ongestuwde vogeltrek, ook wel breedfronttrek genoemd. Dat wil zeggen dat de trekkende vogels als een egale deken over het landschap zijn verdeeld en zich slechts in geringe mate laten leiden door het landschap onder hen. Het aantal vogels dat over een telpost vliegt is relatief klein. Over telposten met gestuwde trek trekken doorgaans verhoudingsgewijs veel meer vogels over. Langs onze kust zijn bijvoorbeeld veel grotere aantallen trekvogels te zien. Gestuwde trek heeft onder meer als eigenschap dat de verschillen van dag tot dag en van jaar tot jaar zeer groot kunnen zijn. Op een telpost bij Den Haag kunnen op één dag net zoveel vogels worden gezien als bij Arnhem in een heel najaar.

Het bewerkte materiaal bestaat uit frequente tellingen van overtrekkende vogels die op gestandaardiseerde wijze zijn uitgevoerd. Bewegingen als slaaptrek en voedseltrek vallen buiten het kader van dit boek. Van de jaren 1981 tot en met 1994 werden de ochtendtellingen verwerkt en van de jaren 1981 tot en met 1992 de dagtellingen.

Het boek vormt in zeker zin een aanvulling op het boek 'Vogels in het Hart van Gelderland' dat in 1993 verscheen en waarin de auteur een uitvoerige beschrijving geeft over het voorkomen van vogels in en buiten de broedtijd.

Deze uitgave is echter een zelfstandig leesbare bespreking van het verschijnsel vogeltrek zoals zich dat in het binnenland afspeelt. De bewerkingen van de waarnemingsgegevens kunnen door waarnemers in andere streken in het binnenland goed als voorbeeld worden gebruikt.

Halverwege de jaren zeventig is er weer interesse voor de zichtbare vogeltrek ontstaan. Door op een telpost regelmatig overtrekkende vogels te tellen, ontstaat een beeld van de trekstrategieën die dagtrekkers volgen.

Na de inleiding volgen de volgende hoofdstukken: werkwijze, soortenspectrum van zichtbare vogeltrek, aantal overtrekkende vogels, verbanden met het aantal broed- en wintervogels, vogeltrek in de loop van het jaar, duur van de trek

en vorm van doortrekpatroon in het najaar, vogeltrek in de loop van de dag, vliegrichtingen van overtrekkende vogels, vogeltrek over Zuidoost-Veluwe en het IJsseldal, modellen van de najaarstrek over het Hart van Gelderland.

Hierna volgen soortbeschrijvingen van 84 vogelsoorten met bij elke vogelsoort vijf, soms drie, grafiekjes. Voor de najaarstrek over het Hart van Gelderland zijn vijf groepen vogelsoorten-modellen, namelijk stootvogels, steltlopers, watervogels, vogels die overwegend op landbouwgronden foerageren. In de soortteksten zijn twee onderwerpen aangesneden: de waargenomen aantallen vogels en het verloop van de trek in het jaar.

Het boek behandelt vragen als wat zijn de verschillen tussen voorjaar- en najaarstrek, op welk moment van de dag trekken soorten, wat valt te concluderen uit vliegrichtingen, hoe verschillen soorten op deze punten van elkaar, enz. Op deze vragen geeft de uitgave antwoord aan de hand van de tellingen. Ook wordt in dit boek duidelijk hoe een vogeltrekonderzoek kan worden opgezet en hoe gegevens moeten worden bewerkt om tot conclusies te komen. Maar men moet niet schrikken van het grote aantal grafieken in dit boek terwijl er geen gebruik is gemaakt van vogel- of landschapsfoto's.

Rob Lensink: 33 Koperwieken ZW 4. Vogeltrek in het binnenland. 127 bladzijden, 10 tabellen, 54 figuren, 1 bijlage. Engelstalige samenvatting. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nummer 217. Uitg. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht, (030) 233 35 44. Prijs f 24,50. Het boek kan worden besteld door f 30,50 (inclusief verzendkosten) over te maken op gironummer 13 028 ten name van KNNV Uitgeverij, Utrecht, onder vermelding van 'WM 217/Koperwieken' (voor KNNV-leden f 19,50 exclusief verzendkosten). Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Where to watch birds in Asia?

Bij doornemen van 'Where to watch birds in Asia' loopt de vogelaar gevaar ontgoocheld te raken. Want tenzij men beschikt over zeeën van tijd en geld, en knellende banden met thuis ontbreken, rijst spoedig besef bij een modale Azië-reis niet verder te komen dan een handvol vermaarde vogelgebieden. Een tweede frustratie die kan optekomen bij een vogelaar die Azië al bezocht, is de ontdekking toen vlak bij plaatsen te zijn geweest waar soorten verbleven die hij dolgraag had gezien. Want dat is de schaduwzijde van die rijen boeken 'Where to watch birds in...': of teleurstelling omdat toen jij dáár rondreide je het zonder moest doen, of frustratie omdat je mèt het boekje op zak, toch niet alle soorten kan vinden die de 'where to watch birds' voorspelt.

Maar toch, wie een of meer Aziatische landen op vogels gaat onderzoeken, doet er goed aan dit boek op de literatuurlijst te zetten. Alle Aziatische landen komen aan bod, ook die van het Midden-Oosten. Siberië ontbreekt. Van ruim 250 vogelgebieden krijgt de lezer voorgeschoteld welke soorten er voorkomen, met aparte vermelding van endemen en specialiteiten. Verder nuttige wenken over logies, beste tijd voor bezoek en plattegrondjes. Bij ieder land zijn details hoe

er te reizen, voedsel, klimaat, nodige vaccinaties, (vogel)litteratuur en of en zo ja hoe de bescherming van vogels is geregeld. Dan zijn we er nog niet. Want degenen die zich veroorlooft een jaar in Azië vogels te gaan kijken, vindt achterin een kalender hoe hij dat jaar het lucratiefst kan besteden, een lijst met nuttige adressen en een overzicht van welke soorten in welke gebieden voorkomen. En ook is er een lijstje van soorten waarvan auteur Nigel Wheatley meer wil weten. Azië bezit een rijke en sterk aansprekende avifauna. Veel gaat mis en vogelbeschermingsactiviteiten verschillen per natie. De vanuit Engeland gedirigeerde Oriental Bird Club moedigt vogelbescherming in Azië aan, een reden te meer deze organisatie te steunen.

G.L. Ouweneel

Nigel Wheatley (1996): Where to watch birds in Asia. 463 bladzijden. Uitgever Christopher Helm, A. & C. Black Ltd, 35 Bedford Row, London WC1R 4JH, Engeland. ISBN 0-7136-4303-X. Prijs £ 14.99.

Atlas van de Nederlandse zoetwatervissen

Wie had nog maar enkele jaren gelden durven bevroeden dat er een boek zou verschijnen waarin de verspreiding van de zoetwatervissen zo glashelder uit de doeken zou worden gedaan als in de nu pas verschenen atlas?

Vaak ongemerkt, maar soms ook direct of bewust, wordt de visfauna bedreigd door waterpeilbeheersing (rivierdijken), stroomregulatie, vermeting, verontreiniging en verdroging. De bescherming van vissoorten vergt een veelomvattende aanpak, dat wil zeggen samenwerking tussen waterschappen, terreinbeherende instellingen zoals Staatsbosbeheer, de Vereniging Natuurmonumenten en visstandbeheerders, zoals hengelsportverenigingen.

Meer dan menigeen denkt, zijn zoetwatervissen afhankelijk van de geleidelijke overgangen tussen land en water. Immers oeverbegroeiing, ondergelopen hooilanden, meanders in beken, moerasbossen, obstakels in het water, alsmede zand- en grindbanken vormen voor veel vissen een wezenlijk onderdeel van hun leefomgeving. Van de 45 inheemse zoetwatervissen zijn al zeven soorten in ons land geheel verdwenen, 21 soorten worden in hun voorkomen bedreigd en zeventien soorten worden tot op heden niet bedreigd. Dat betekent dat hun leefgebieden zijn aangetast en iedereen zal kunnen begrijpen dat dit indirect ook invloed heeft op vele bij ons voorkomende vogelsoorten.

Na het voorwoord volgt een hoofdstuk over het verzamelen en het verwerken van de gegevens, waarna een leeswijzer voor de soortteksten volgt en een hoofdstuk over habitat, biotoop en visgemeenschappen en het voorkomen per watertype.

Het hoofdbestanddeel van de tekst vormen de soortbeschrijvingen waarbij voedsel, habitat-eisen, verspreiding buiten Nederland, verspreiding in Nederland en (dat is belangrijk) de bescherming en het beheer worden besproken. Enkele kleurenafbeeldingen van de soort en een

duidelijke verspreidingskaart vullen de tekst op twee bladzijden per behandelde soort aan. Met informatie hoe te handelen bij de vangst van een bijzondere vissoort en enkele belangrijke adressen wordt de waardevolle atlas afgesloten. Het is bijzonder jammer dat bij vele boekhandelaren deze atlas te vinden is bij boeken over sportvisserij, terwijl deze eigenlijk ook zeer op zijn plaats is tussen de natuurhistorische boeken. Dit is vermoedelijk de reden waarom velen deze interessante atlas nog is ontgaan.

En dat verdient deze atlas zeker niet, want ook onderzoekers en geïnteresseerden van andere disciplines kunnen bij de hier verschaft informatie veel baat hebben.

Inmiddels is een tweede druk in voorbereiding. De belangrijkste wijziging die hierin is aangebracht, betreft de Barbeel. Op bladzijde 53 werd vermeld dat nog niet was bewezen dat deze vissoort zich in ons land zou voortplanten. Het blijkt nu dat in de periode 1993-1996 in tien verschillende wateren in Limburg en Gelderland jonge Barbelen zijn aangetroffen, waarmee het bewijs is geleverd van voortplanting op die plaatsen.

Henrik W. de Nie: Atlas van de Nederlandse Zoetwatervissen. 151 bladzijden, vele kleurenfoto's en verspreidingskaarten (1996). Stichting Atlas Verspreiding Nederlandse Zoetwatervissen. Uitg. Media Publishing Int B.V., Keppelseweg 28, 7001 CG Doetinchem, (0314) 34 01 50. ISBN 90 801413 5 6. Prijs f 39,95.

Monitoring of epiphytic lichens in the Netherlands (1977-1990)

Uit het onderzoek is gebleken dat bepaalde epifytische korstmossen een goede indicator kunnen zijn voor zwavel (S), maar het is niet mogelijk om aan de hand van dit korstmosonderzoek iets zinvol te zeggen over andere luchtverontreinigende elementen. Gevonden is dat korstmossen die meer behoefte hebben aan stikstof (N), toenemen als het zwavelgehalte in de lucht afneemt.

H.F. van Dobben & C.J.F. ter Braak (1996/7): Monitoring of epiphytic lichens in the Netherlands (1977-1990): zestig bladzijden met figuren en tabellen en literatuur-opgave. Te bestellen door overschrijving van f 40,- op postgironummer 948 540 of banknummer 53.91.05.988 ten name van Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen, onder vermelding van IBN-Research Report 96/7.

A Guide to the Birds of the Galápagos Islands

Voor weinigen is een reis naar de Galápagos Eilanden weggelegd, zodat dit boekje slechts mondjesmaat aftrek zal vinden. Maar de gelukkigen die afreizen richting Galápagos, kunnen er plezier van hebben indien ze de 144 bladzijden tevoren doornemen, want veel determineerproblemen zullen dan ter plekke niet ontstaan. Via bondige hoofdstukken neemt de lezer kennis van evolutie van de Galápagos, weer, biotopen, biotoopveranderingen, vegetatie, bescherming en welke vogelsoorten op welke eilanden zijn te vinden. Voorts een beschrijving van alle in de archipel waargenomen soorten, bibliografie en een checklist. De 32 kleurenplaten zijn welis-

waar geen verfijnde meesterwerkjes maar wel zodanig praktisch dat de gebruiker er prima mee uit de voeten zal kunnen. De auteurs van deze gids waren twee jaar verbonden aan het 'Charles Darwin Research Station' op het eiland Santa Cruz.

G.L. Ouweneel.

Isabel Castro & Antonia Phillips: A Guide to the Birds of the Galápagos Islands. 144 bladzijden (1996). Uitgever Christopher Helm, A. & C. Black Ltd, 35 Bedford Row, London WC1R 4JH, Engeland. ISBN 0-7136-3916-4. Prijs £ 12.99.

The Birds of Greece

Na het in 1996 verschenen 'The Birds of Hungary' is dit wederom een avifauna van een vogelrijk Europees land, waarover tot dusver weinig werd gepubliceerd. Uitgever Christopher Helm heeft laten weten nog meer 'The Birds of...' in petto te hebben, zonder overigens te noemen welke en zonder uitgavejaren vast te leggen. Geliet op de kwaliteiten van de beide verschenen delen, is dat een plezierig vooruitzicht.

Voor vogelaars heeft Griekenland aantrekkingskracht, ondanks nog steeds doorgaande biotoopvernietigingen en jachtpraktijken die voor buurland Italië niet onderdoen. Die voorkeur zal in belangrijke mate hebben uit te staan met rijkdom aan vogels, kwalitatief en kwantitatief, met zowel mediterrane elementen als vertegenwoordigers uit het Midden-Oosten. Op vogels uit in Griekenland betekent kans op Kroeskoppellikaan, Sporenkievit, Monniksgier, Maskerklauwier en nog een rijtje delicatessen. Voor degenen die voor het eerst of opnieuw naar Griekenland reizen, is de grote verdienste van 'The Birds of Greece' dat op overzichtelijke wijze werd bijeengebracht, alles hetgeen is bekend over de Griekse avifauna. Dat karwei verrichtten twee professionele Griekse ornithologen: George Handrinos en Triantaphyllos Akriotis, hetgeen op zich beloftevol is omdat Griekenland geen natie is met een eigen rijk wetenschappelijk ornithologisch verleden. Otamar Reiser en Wolfgang Macksch, twee namen die onafscheidelijk zijn verbonden aan de Griekse ornithologische geschiedkunde, waren vreemdelingen: Reiser was curator van het Museum van Sarajevo en Macksch kwam vanuit Duitsland in 1938 naar Griekenland, waar hij leraar werd aan de Duitse school in Thessaloniki.

Na een voorwoord van dr. Luc Hoffmann volgen bijna honderd bladzijden algemene hoofdstukken waarin worden behandeld de Griekse ornithologische geschiedenis, geografie en terrein-gebruik, klimaat, vegetatie, biotopen, ook is er veel aandacht voor beschermingskwesaties waaronder wettelijke bepalingen en wat daarvan in de praktijk terecht komt. Dit zijn niet de leukste hoofdstukken van het boek. Te lezen valt dat op het eiland Chios jaarlijks naar schatting 5.300.000 vogels met gebruik van lijm worden gevangen en omgebracht.

Vervolgens de hoofdmoot van het boek: status, voorkomen en trek van de 422 vogelsoorten die in Griekenland, inclusief de eilanden waaronder Kreta, waargenomen zijn, met van de meeste

broedvogels een schatting van het aantal paren en van watervogels ramingen van hoeveelheden overwintersaars. Per soort is er een verspreidingskaartje opgenomen en tevens staat te lezen welke biotoop de bewuste soort refereert, nuttig voor degenen die van plan zijn met dit boek in de rugzak in Griekenland het veld in te gaan.

Bij het doornemen van de soortbeschrijvingen komen de dramatische verliezen die met name stootvogels en grote moerasvogels in zeer recente tijd hebben geleden, pijnlijk naar voren. Zeearend en Keizerarend staan op het punt de natie als broedvogel de rug toe te keren of deden dit reeds en dit geldt evenzeer voor Zwarte Ibis en Lepelaar. Het is niet alleen misère. Het speciaal voor Monniksgieren bij Ddia in Thracië opgericht reservaat boekt succes met in 1994 tachtig à negentig vogels. Van hier overschrijden Monniksgieren nu de Bulgaarse grens. Met een tweede specialiteit, de Kroeskoppelikaan, gaat het ook goed: de totale populatie, verdeeld over twee kolonies, belooft 200-260 paren, maar in het topjaar 1994 zou alleen de kolonie in Mikri Prespa 400 paren hebben omvat.

'The Birds of Greece' is voorzien van goed gekozen tekstondersteunende foto's en royaal uitgevoerd met plezierige pentekeningen, vervaardigd door Stephen Message en George Handrinos. Te wensen ware dat spoedig een uitvoering in het Grieks zou kunnen verschijnen.

Gerard L. Ouweneel.

George Handrinos & Trintaphyllos Akriotis: *The Birds of Greece*. Illustraties Stephen Message & George Handrinos. 336 bladzijden (1997). Uitg. Christopher Helm, A. & C. Black (Publishers) Ltd., 35 Bedford Row, London WC1R 4JH. ISBN 07136-3929-6. Prijs £ 25. Circa f 70,-.

Verklarende woordenlijst voor versnippering en populaties

Het is gebleken dat onderzoekers, beleidsmedewerkers, natuurbeheerders, cultuurtechnici, landschapsbeheerders en vele andere betrokkenen bij de natuur, allerlei ecologische begrippen op eigen wijze interpreteren. Deze woordenlijst kan een bijdrage leveren om de onderlinge communicatie te verbeteren. In dat opzicht is deze lijst een goed initiatief, hoewel de prijs aan de hoge kant is.

P.J.M. Bergers & P.F.M. Opdam (red.): *Versnippering en populaties: een verklarende woordenlijst*. 25 bladzijden, literatuuropgave, 2 bijlagen (1996). Te bestellen bij Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen door overschrijving van f 30,- op girorekening 948 540 onder vermelding van de titel en het rapportnummer IBN-rapport 229.

Schatting van responsen van planten op milieufactoren

Met behulp van verschillende onderzoeksmethoden zijn de indicatiegetallen van Ellenberg (1979) opnieuw bestudeerd en getoetst aan de werkelijk gemeten waarden. Hiermee wordt het ecologische amplitudo van veel inheemse planten meer inzichtelijk. De studie is van belang voor iedereen die op de een of andere wijze bezig is met de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur (EH) en voor natuurbeheerders en -bescher-

mers in het algemeen. Dit ondanks het feit dat het databestand nog moet worden uitgebreid met betrekking tot de rol van nutriënten. P.M.

Gedomesticeerde grote grazers in natuurterreinen en bossen

Naar aanleiding van tegenstrijdige gegevens is door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij opdracht gegeven de invloed van begrazing in natuurgebieden te onderzoeken. Het eerste deel van het onderzoek is inmiddels gepubliceerd als een omvangrijk rapport. Er blijkt nogal wat te mankeren aan ecologische proceskennis bij het inzetten van grote grazers in natuurterreinen en bossen. Met als gevolg dat de dieren vaak niet effectief, conform de doelstellingen, worden ingezet maar eerder op basis van aanname. Dikwijls uitgaande van ervaringen opgedaan in de agrarische praktijk of van gevonden effecten van de begrazing in het veld. Het gebruik van deze dieren voor begrazing is een middel om tot de beheersdoelstellingen te komen en daarbij is kennis over het proces van fundamenteel belang. Waarschijnlijk zal dit onderzoek er toe gaan leiden dat de inzet van gedomesticeerde grazers ten behoeve van het natuurbeheer over een aantal jaren een andere is dan tot dusver wordt gepraktiseerd. In die zin zal het tweede, nog te publiceren onderzoeksgedeelte, op grote aandacht kunnen rekenen en te zamen kunnen leiden tot nieuwe wegen voor onderzoek en praktische uitvoering. P.M.

J.G. de Molenaar: *Gedomesticeerde grote grazers in natuurterreinen en bossen: een bureaustudie*, 1. De werking van begrazing, 221 bladzijden, foto's in zwart/wit, figuren en een uitgebreide literatuurlijst. Te bestellen bij het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen door overschrijving van f 70,- op girorekening 948 540 onder vermelding van de titel en het rapportnummer IBN-rapport 231.

Ecologische visie op stadswateren

Renovatie, nieuwbouwprojecten en herinrichting van de openbare ruimten zijn in veel steden aan de orde van de dag. Hier liggen kansen om systeemecologische kennis toe te passen en inheemse vegetatie terug te brengen in het stadsgroen en in de stad als het landschap zelf.

De auteurs hebben een visie ontwikkeld op het beheer en inrichting van stadswateren in Amstelveen. De extra kosten van zo'n ontwikkeling kunnen worden beperkt door de modes 'werk met werk maken' toe te passen. Op deze wijze kan tevens een bijdrage worden geleverd aan een duurzame natuur in de stad en hier en daar zelfs aan de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur (EH). De onderhavige studie kan een goede referentiebron zijn voor de ideevorming over het natuurvriendelijk omgaan met stadswateren in andere steden. P.M.

S.M. Tjallingi, J.H. Spijker & J.F. Jonkhof: *Ecologische Ontwikkelingsvisie op beheer en inrichting van de stadswateren in Amstelveen*, 107 bladzijden, tabellen, kaarten, figuren, literatuuropgave en bijlagen (1996). Te bestellen bij Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen door overschrijving van f 50,- op girorekening 948 540 onder vermelding van de titel en het rapportnummer IBN-rapport 222.